

В ПРОВАДЖЕННЯ нових технологій у практику діяльності бібліотек, розширення сфери їхніх послуг – об'єктивна вимога часу.

Саме тому Міністерство культури і туризму України заявило про європейський підхід до організації роботи публічних бібліотек, намір наблизити зміст їхньої діяльності до вимог «Маніфесту публічних бібліотек» (див. Аналітичний звіт Міністерства за результатами роботи у 1-му півріччі 2005 р. на сайті www/minkult.gov.ua).

«Маніфест публічних бібліотек», підписаний 36 європейськими країнами, визначив пріоритетні напрями розвитку публічних бібліотек. Зокрема, документ зобов'язує ці заклади:

– запроваджувати нові види послуг, пов'язані з електронним урядуванням, електронною охороною здоров'я, електронною комерцією та електронним навчанням, надаючи безперешкодний, об'єктивний та зручний для читача доступ і допомогу у використанні електронних ресурсів;

– створювати, зберігати й уможлиблювати доступ для прийдешніх поколінь до електронних документів, наявних у місцевих публічних бібліотеках, музеях та архівах.

Але реалізацію цих напрямів діяльності публічних бібліотек потрібно узгоджувати із чинним законодавством, зокрема стосовно авторського права.

Питання, пов'язані з авторським правом і суміжними правами в Україні, регулюються рядом нормативно-правових актів. Це, зокрема, Закон „Про авторське право і суміжні права”, міжнародні конвенції, угоди та договори (Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Всесвітня конвенція про авторське право, Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності по авторському праву).

Поняття авторського права включає особисті немайнові та майнові права автора. Щодо особистих немайнових прав автора, у бібліотеках, як правило, не виникає проблем та непорозумінь. А ось майнові права автора у процесі використання об'єктів авторського права досить часто порушуються. До майнових прав автора належать виключне право на використання твору та виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Виключне право на використання твору автором (чи іншою особою, яка має авторське право) дозволяє йому відтворювати твір у будь-якій формі і будь-яким способом. Виключне право автора (чи іншої особи) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти відтворення твору, його перероблення, розповсюдження та ін.

Якщо особисті немайнові права автора не можуть бути передані (відчужені) іншим особам, то майнові права автора можуть передаватися іншим особам, після чого ці особи стають суб'єктами авторського права.

Особа, яка володіє майновими авторськими правами на твір, може вимагати винагороди за будь-яке використання цього твору.

Згідно з українським законодавством, а також міжнародними правовими актами, майнове авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті. Після закінчення цього строку твір переходить у суспільне надбання та може вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою за умови дотримання особистих немайнових прав автора.

Але Закон „Про авторське право і суміжні права” встановлює ряд виключень щодо порядку користування об'єктами авторського права. Зокрема, його стаття 22 регулює випадки вільного відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом.

Так, допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку. При цьому встановлюються умови такого відтворення:

– у разі, коли відтворюваним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями або без них, і коли це відтворення здійснюється за запитами фізичних осіб за умови, що бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження; відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру;

– у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також, коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має системного характеру.

Саме вказана норма вже давно застосовується бібліотеками у процесі надання послуг з ксерокопі-

Н. Розколупа

ювання документів, а також автоматично перенесена і на регулювання порядку надання послуг з електронної доставки документів.

В Україні послуги з електронної доставки документів надають декілька бібліотек, в тому числі 4 публічні, які мають статус державних або обласних універсальних. На їхніх сайтах до відома користувачів доведено умови та порядок надання послуг з електронної доставки документів, на сайті однієї бібліотеки подаються зразки угод на обслуговування з електронної доставки документів.

Практично всі бібліотеки надають однаковий перелік документів, які надсилаються електронною поштою:

- статті із газет, журналів, збірників;
- розділи або окремі сторінки із книг (обсягом до 30-50 сторінок);
- карти, атласи тощо.

При цьому на всіх сайтах розміщено інформацію (у формі рекомендації, попередження або заборони) щодо використання отриманих матеріалів лише з науковою чи освітньою метою.

Правовий аналіз інформативних матеріалів стосовно надання послуг з електронної доставки документів дозволяє зробити невтішний висновок: бібліотеки порушують норми авторського права. Головна причина цього, на мій погляд, – невірне тлумачення норм статті 22 Закону України „Про авторське право і суміжні права”. Ця стаття, як уже зазначалося вище, дає бібліотекам право на **репрографічне** відтворення документів. Визначення поняття репрографічного відтворення наводиться у статті 1 вказаного закону: „...факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп’ютер”.

Таким чином, очевидно, що норми статті 22 не розповсюджуються на надання послуг з електронної доставки документів. А бібліотеки, створюючи електронні копії документів, котрі є об’єктами авторського права, без дозволу на це осіб, які цим правом володіють, порушують Закон.

Чи не впливає з вищезазначеного висновок про нелегітимність надання послуг з електронної доставки документів? Звичайно, ні. Бібліотеки можуть вільно, не порушуючи законодавство, надсилати електронною поштою користувачам документи, а саме ті,

що не є об’єктом авторського права:

- повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації;
- твори народної творчості (фольклор);
- видані органами державної влади у межах їхніх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їхні офіційні переклади;

– державні символи України, символи і знаки органів державної влади, Збройних Сил України та інших військових формувань; символи територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій (проекти офіційних символів і знаків до їхнього офіційного затвердження розглядаються як твори і охороняються авторським правом);

– розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності;

ті, що перейшли у суспільне надбання.

На пересилання електронною поштою за запитом користувачів інших документів (творів) бібліотека повинна отримати дозвіл особи, яка володіє авторськими правами на ці документи, а також вирішити питання, якщо на цьому наполягає автор, про виплату авторської винагороди. Але в Україні донедавна ніхто не зважав на норми Закону „Про авторське право і суміжні права”. Можливо тому, що досі у вітчизняній судовій практиці ми не маємо випадку позову до бібліотеки чи іншої установи про порушення авторських прав у процесі надання послуг з електронної доставки документів. Незважаючи на це, проблема існує і її потрібно вирішувати.

Тому заслуговує на увагу позитивний досвід ряду зарубіжних країн. У світовій практиці використовуються два шляхи розв’язання проблеми дотримання авторського права у процесі надання послуг з електронної доставки документів: так зване пряме ліцензування, а також колективне ліцензування.

Пряме ліцензування передбачає індивідуальні домовленості бібліотек з видавництвами щодо умов виплати авторської винагороди. Такий спосіб вирішення проблеми має суттєві недоліки. Адже бібліотеці потрібно укласти велику кількість договорів, організувати чітку систему контролю за виконанням їхніх умов, налагодити безперебійне перерахування коштів на рахунки видавництва. При цьому слід враховувати, що видавництва не завжди володіють авторськими правами на твір, тому договір потрібно укладати з автором.

На практиці частіше використовується колективне ліцензування, яке передбачає створення певних організацій для представлення інтересів володільців авторських прав. У цьому випадку бібліотека укладає договір лише з одним суб’єктом, що набагато спрощує організацію заходів із дотримання авторських прав. Як приклад, можна назвати консорціум „Авторське право і електронна передача документів”, створений Францією, Нідерландами, Німеччиною, Іспанією, Бельгією та США. У його рамках реалізується спільна модель захисту авторських прав.

Оскільки бібліотеки забезпечують доступ широким верствам населення до інформації, реалізують право громадян на освіту, держава повинна створювати відповідні умови для виконання ними своїх функцій. Це стосується також і забезпечення бібліотеками доступу до інформації, представленої у цифровому фор-

маті. У зв'язку з цим ІФЛА у 2000 р. сформулювала свою позицію з питань авторського права у цифровому середовищі. Зокрема, ця організація зазначає, що всі користувачі бібліотек повинні мати право безоплатно та вільно:

- переглядати загальнодоступний матеріал, що охороняється авторським правом;
- перебуваючи у бібліотеці чи за її межами, у приватних цілях, читати, слухати чи переглядати охоронювані матеріали, які надходять у вільний продаж;
- копіювати безпосередньо чи за допомогою бібліотечних та інформаційних працівників у розумному обсязі охоронювані цифрові твори для використання в особистих, навчальних чи дослідницьких цілях.

Але це – лише рекомендації громадської організації, яка представляє інтереси бібліотек. У світовій юридичній практиці існує проблема регулювання відносин у сфері авторського права. Чинне законодавство, включаючи міжнародні правові акти, застаріло та не враховує бурхливі процеси розвитку інформаційних технологій. Потреба зміни законодавства у сфері авторського права – це вже об'єктивна реальність, не рахуватися з якою не можна.

А бібліотекам можна порадити лише уважно читати закони та чітко дотримуватися їх у процесі своєї діяльності.

Список використаної літератури

1. Україна. Закон. Про авторське право і суміжні права: Офіц. вид. – К.: Вид. дім «Де Юре», 2002. – 55 с.
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Паризький акт від 24 лип. 1971 р. // Авторське право і суміжні права: Законодавство та судова практика. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 101-135.
3. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право // Авторське право і суміжні права: Законодавство та судова практика. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 136-143.
4. Бойкова О.Ф. Библиотечная практика и авторское право: Науч.-практ. пособие. – М.: Либерия, 2004. – 115 с.
5. Бондаренко С. Правомірне використання об'єктів авторського права // Інтелектуальна власність. – 2001. – № 11. – С. 15-20.
6. 7-й міжнародний семінар «Електронні ресурси і міжнародний інформаційний обмін: Восток – Запад»: Тр. семінара. – Вашингтон; Нью-Йорк, 2005. – 174 с.
7. Штефан О. Авторське право та сучасні комп'ютерні технології // Право України. – 2005. – № 2. – С. 99-102.

ХРОНІКА ХРОНІКА ХРОНІКА

ВАЖЛИВА ЗУСТРІЧ

28 жовтня 2005 року в Національній парламентській бібліотеці України відбулася зустріч українських видавців, книготорговців і бібліотечних працівників із Прем'єр-міністром України Юрієм Єхануровим.

Під час зустрічі презентувалися найновіші видання вітчизняних видавництва. Природно, що на ній також обговорювалися найбільш болючі питання українського книговидавництва і поповнення бібліотечних фондів.

У своєму виступі генеральний директор НПБ України Т. Вилегжаніна зазначила, що, крім недостатнього фінансування,

поповнення фондів бібліотек ускладнює надзвичайно затяжна у часі процедура придбання книжок згідно із

Законом України "Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти". Відповідно до нього друковані видання для бібліотек закуповуються за тендерною процедурою (запит цінних пропозицій, відкриті торги і редуцціон – залежно від річного фінансування). За час проведення відкритих торгів потрібні видання встигають зникнути з книжкового ринку. Крім того, бібліотеки досить часто фізично не можуть вчасно реалізувати кошти, які виділяються наприкінці фінансового року і ще до його закінчення мають бути витрачені. Вирішити проблему можна, визначивши книги, згідно зі ст. 2 вказаного закону, специфічним товаром у випадку їхньої закупівлі бібліотеками і дозволити їхнє придбання за спрощеною процедурою.

Вже наступного дня, 29 жовтня, на засіданні Кабінету Міністрів Ю. Єхануров дав відповідне доручення міністерствам економіки, фінансів, юстиції та культури і туризму.

